

3. Teritorijalno (ili mestom stanovanja) – Srbi katolici, poarbanašeni Srbi, pobugareni Srbi... tj. svi sa "istorijskih teritorija". Ovo shvatanje se nadovezuje na prvo, jer podrazumeva da je praotac isti, što ni religija ne može da promeni. Direktno je suprotstavljeno drugom shvatanju koje isključuje iz nacije druge religije, a kontroverznost mu je u praktičnoj političkoj upotrebi tzv. "istorijskih prava" u funkciji tzv. "etničkih prava", pri čemu zanemaruje njihovu sadržinsku tj. principijelnu isključivost.

4. Jezičko (štokavci bez obzira na religiju). Kontroverznost ovog stava je u retkom autonomnom zastupanju teze u ovom vidu. Naprotiv, jezički stav najčešće ide uz istovremeno uključivanje i drugih isključujućih elemenata, npr. potenciranje jedne vere kao istovremene osnove identiteta.

U identifikaciji nacionalne pripadnosti posebno mesto ima nacionalno ime koje je svojim jedinstvom trebalo da zaokruži naciju. Ono je često bilo "pokriveno" regionalnim nazivima pa je u intelektualnim konstrukcijama nacije, budući da se podrazumevalo kao njen najrelevantniji element, dobilo funkciju nacionalne ekspanzije i postalo relevantan pokazatelj identiteta. Ime je trebalo da se rasprostire do granica vere i jezika, koje nikada nisu mogle biti obeležene, jer su se dva primarna elementa određenja rasprostirala u različitim pravcima. S druge strane, srpskim prefiksom u nazivu vere implicirana je neraskidiva veza nacionalne i verske pripadnosti.

Iako je već 19. vek doneo najveći broj poznatih definicija nacije u Evropi, kod srpskih intelektualaca je teško pronaći slične analize. Malo je bilo teorijskih razmatranja o "naciji", naprotiv, ona su se uglavnom odnosila na poreklo "plemena", ili u najboljem slučaju, na poreklo "etnosa". Zato je čitava rasprava o naciji početkom veka samo nakalemljena na već razvijenu priču o "plemenu" pa je "nacija" automatski dobila sva njihova, tj. plemenska svojstva. Nacija se nije stvorila kao nova kategorija sa novim, savremenim svojstvima, kao šira i "veštačka" grupacija, u smislu heterogenog porekla a identičnih prava i interesa, već je samo novim imenom "nacije" pokriven "etnos" ili još bolje "pleme", onako kako je shvatan (kao rasno određen, biološki, srodnički, vekovno star.), i zato je i "nacija" ostala rasom određena, biološka, srodnička, vekovno stara, jednom rečju – organska. Intelektualci još nisu stigli ni da definišu šta je njihovo "pleme", tj. "etnos" i kako ga izjednačiti a već je trebalo definisati naciju. Po Erdeljanoviću "nije za nauku svejedno, da li je u sastavu neke etničke grupe jače zastupljena ova ili ona rasa." Odbacuje preterivanja pojedinih pisaca (Gobino) kada pišu o najplemenitijim rasama, ali ne prihvata ni drugu "krajnost" da su sve ljudske rase podjednako obdarene. Smatra da ima duševnih predispozicija, koje su zajedničke celom ljudskom rodu, ali ima i drugih "koje su specijalna tekovima i karakteristična odlika svake pojedine rase, a posledica su njenog zasebnog stvaranja, odnosno sviju prilika, koje su tome stvaranju bile uzrok" (Erdeljanović, 1924). "Južni Sloveni su bez sumnje još u stadiju etničkog prilagođavanja. Taj proces je kod njih osobito jako poremećen i usporen migracijama Znatna, negde i vrlo velika raznolikost u etničkim osobinama, sa kojom se srećemo gotovo u svakoj oblasti kod Južnih Slovena, a isto tako i znatna rasna nejednakost, jasno nam svedoče, koliko su veliki delovi Južnih Slovena još vrlo daleko od etničke izjednačenosti po oblastima" (Erdeljanović, 1924). Zato se postavlja pitanje kako su isti oni intelektualci koji su pisali o različitim rasama među Južnim Slovenima mogli biti u stanju da definišu šta je to moderna nacija? I zato nije čudno što tako shvaćena nacija nije mogla da prevaziđe prepreku "rase", zapravo što nije mogla da bude drugačije shvatana nego kao nepromenljiva, biološka, rođenjem ili poreklom data kategorija. To je razlog što je zapadnoevropsko poimanje "nacije" potpuno neupotrebljivo u južnoslovenskom slučaju. Po Hobsbaumu, "ono što je razlikovalo američke koloniste od kralja Džordža i njegovih pristalica, nisu bili ni jezik ni etnicitet, i shodno tome, francuski republikanci nisu videli nikakve teškoće u biranju anglo-amerikanca Tomasa Pejna za Nacionalni konvent. Ne može se zato videti u revolucionarnoj 'naciji' ništa poput kasnijeg nacionalističkog programa uspostavljanja nacija-država u telima koja su određena kriterijumima, kao što su etnicitet, zajednički jezik, religija, teritorija i zajedničko istorijsko pamćenje" (Hobsbaum, 1996). Nacija koja se direktno nadovezuje na pleme, kojoj se pripisuju koreni u srednjem veku pa i ranije, u prapostojbini, koja se učitava u duboku zamagljenu prošlost, na koju ne utiče protok vekova i kroz njih država, religija, jezika, mora biti nepromenljiva, organska, prirodna, večita, pa je onda razumljivo zašto samo takva "nacija" ima "konvertite" i zašto se samo u njenom krilu veruje da, nasuprot njenoj "prirodnosti", ima i "izmišljenih nacija". Krajnji rezultat odsustva političkog poimanja nacije je odsustvo konstante u shvatanju države, koja se oblikuje prema pretpostavljenoj naciji i trajno ostaje promenljiva kategorija.

Država kao faktor koji opredeljuje nacionalni identitet ima sasvim specifično mesto u posmatranom slučaju. Jedan smisao ima kada se analizira njena sadržina vezana za traženje nacionalnog identiteta u prošlosti, a drugi kada se govori o njenoj sadržini u moderno doba. U percipiranju srpske srednjovekovne države u nju se inkorporira ideja nacije i "namera" stvaranja i zaokruživanja nacionalnog identiteta. Realna država međutim, od kraja 19. veka, u idejnom smislu ne percipira se kao okvir nastanka nacionalnog identiteta već kao promenljiv faktor okupljanja nezavisno nastalog identiteta a tek onda i ujedinjavanja putem asimilacije zatečenih. O tome najbolje svedoče uverenja da su, bez obzira na neistovetan jezik, procesi asimilacije i državno stvaranje identiteta mogući tamo gde je ono zadržano isključivo na religioznoj osnovi. S druge strane, pozivanjem na prošlost, vrši se identifikacija pojmova "nacionalna crkva" i "nacionalna država" sa tendencijom stvaranja njihovog "organskog jedinstva", a uporište pronalazi u relevantnosti saznanja da je crkva u tursko doba predstavljala jedino institucionalno pokrivač srpskog identiteta.

Sintetizacija konglomerata shvatanja pojma nacije sa dominantnim kriterijumom – istorijom i posredno biologijom – eliminiše značaj svake postojeće države za nastanak identiteta. Naprotiv, država koja je konstantno nestabilna upravo zbog ekskluzivnog i ideološki (od prilike do prilike promenljivog) konstruisanja identiteta, a koja se i doživljava kao promenljiva kategorija, samo se veštački nadomešćuje na trenutno razumevanje nacije pa se dobija "nacionalna država", koja po definiciji isključuje prisustvo "drugih" kao elementa njenog "kvarenja". Uticajem raznih prilika i nasiljima, koja je istoriski razvitak izvršio nad prirodnim stanjem i razvitkom, stvorene su dakle najraznovrsnije neprirodne kombinacije u nacionalnom